

početkom dvadesetoga i očituju u kontinuiranom rastu stanovništva, tranziciji mortaliteta, uznapredovaloj urbanizaciji te u promijenjenoj strukturi zvanja i zanimanja u odnosu na sredinu stoljeća. Sve to jasno upućuje na zaključak Božene Vranješ-Šoljan da se preobrazba u vitalnim strukturama stanovništva ispreplitala s razvojnim tokovima modernizacije.

U posljednjem poglavlju *Zaključna razmatranja* (str. 245-254) autorica u formi proširenog zaključka sintetizira glavne naglaske svoje analize i njezine rezultate. Iako nije riječ o klasičnom zaključku, jezgrovitost toga kratkog osvrtu u potpunosti ostvaruje njegovu funkciju.

Djelo je popraćeno sa 582 bilješke, popisom izvora i literature, sažetkom na njemačkom jeziku, kazalom i autobiografskom bilješkom, a opremljeno je i s 45 grafikona i 73 tablice koji integrirani u tekst prate tekstualnu analizu.

Iako je riječ o znanstvenoj studiji *par excellence*, autorica je brižljivim stilskim oblikovanjem uspjela suhu demografsku analizu preoblikovati u zanimljiv narativni tekst lišen akademske pretencioznosti koji se svojom jasnoćom i jezgrovitošću otvara ne samo znanstvenoj publici, kojoj je prvenstveno namijenjen, nego i široj stručnoj javnosti, osobito studentima. U tom smislu ova knjiga može poslužiti kao dragocjen priručnik prije svega slušačima povijesne demografije na sve tri studijske razine, ali i onima hrvatske povijesti 19. stoljeća koji je mogu koristiti kao svojevrsan kompendij modernizacijskog razdoblja. Ipak, ne izlazeći iz demografskih okvira, možemo bez ikakva ustezanja i s priličnom sigurnošću reći kako se ovom vrsnom studijom Božena Vranješ-Šoljan za dugo vrijeme potvrđuje kao vodeća hrvatska povijesna demografkinja, a povijesna demografija njome čvrsto pozicionira svoje mjesto u hrvatskoj historiografiji.

Nikola ANUŠIĆ

Prva sinteza gačanske i otočke prošlosti

Željko Holjevac, *Gackom kroz povijest*, Otočac: Hrvatski radio Otočac
– Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, 2009, 199 str.

Knjiga *Gackom kroz povijest* **Željka Holjevca**, docenta Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i voditelja Područnog centra Instituta društvenih znanosti „Ivo Pilar“ u Gospiću, prva je sveobuhvatna sinteza povijesti Gacke i Otočca. Nastajala je kao plod prošlogodišnjega polugodišnjeg emitiranja emisije „Gackom kroz povijest“ na frekvencijama Hrvatskoga radija Otočac. Uvidjevši da iz petnaestominutnih Holjevčevih izlaganja izlaze iznimno vrijedne i zanimljive informacije o gačanskoj i otočkoj povijesti do kojih se teško dolazi i u recentnoj literaturi, upravo je Hrvatski radio Otočac pokrenuo inicijativu za ukoričenjem dvadesetak uglavnom nevezanih tema iz svih razdoblja gačanske i otočke povijesti. Veliku su potporu pritom dobili i u suizdavaču knjige, Katedri čakavskog sabora pokrajine Gacke, čiji su suradnici opremili i ilustrirali knjigu te u Poglavarstvu grada Otočca koje je financiralo tiskanje knjige. No iza početne i završne inicijative, osim

naravno autora, krije se ženska ruka, ravnateljica otočkoga radija Ruža Orešković, koja je urednica knjige, lektorica i autorica predgovora (str. 7-8).

Knjiga se sastoji od dvadesetak kronološki poredanih tema u kojima se pretaču tekstovi iz svih povijesnih razdoblja Otočca i Gacke: *Japodi u Gackoj* (str. 9-24), *Antička baština u identitetu Gacke* (str. 25-30), *Gaćani i knez Borna* (str. 31-36), *Koliko je Otočac star* (str. 37-44), *Otočka biskupija* (str. 45-54), *Najezda Osmanlija* (str. 55-60), *Otočka kapetanija u 16. stoljeću* (str. 61-66), *Otočka kapetanija u 17. stoljeću i Vlasi* (str. 67-74), *Fortica i plemićke obitelji* (str. 75-82), *Bitka kod Jurjevih stijena* (str. 83-88), *Otočac – Venecija u Gackoj* (str. 89-94), *Život i običaji u 18. stoljeću* (str. 95-100), *Otočac u krajiškim bunama* (str. 101-106), *Preustroj Vojne krajine* (str. 107-114), *Otočka pukovnija* (str. 115-132), *Crkva krajem 18. i početkom 19. stoljeća* (str. 133-136), *Obrazovanje i kultura krajem 18. i početkom 19. stoljeća* (str. 137-142), *Otočac u Ličko-krbavskoj županiji* (str. 143-148), *Slike života u Otočcu krajem 19. i početkom 20. stoljeća* (149-154), *Doba svjetskih ratova* (str. 155-170), *Otočac u socijalističkom razdoblju* (str. 171-182) te *Domovinski rat i suvremenost* (str. 183-192).

Knjiga je pisana na znanstvenoj osnovi, ali vrlo čitko i na popularan način. Takav joj je spoj dao moć da vrlo lako zarobljava čitatelja bilo kojeg profila koji joj se usudi zaviriti u tekst. Dakle, s lakoćom se čita u bilo kojoj i bilo kakvoj situaciji. Ključ uspjeha knjige *Gackom kroz povijest* leži u činjenici da je Željko Holjevac jedan od najboljih znalaca ličke ranonovovjekovne prošlosti, povijesnoga razdoblja koje je spona srednjovjekovlja i modernoga doba u kojem dobar povjesničar mora imati istančan nos za mirise kako srednjovjekovlja tako i suvremenosti. U gačanskom se kraju mirisi srednjovjekovlja još i danas osjećaju. To je hrvatski kraj koji turska noga nije uspjela pokoriti; dapače, to je kraj u kojem se Petar Zrinski kod Jurjevih stijena nakon 170 godina gotovo istovjetno revanširao za krbavsku tragediju; to je čakavski kraj koji je unatoč ranonovovjekovnim migracijskim previranjima sačuvao srednjovjekovnu jezičnu izvornost; to je lički kraj koji je unatoč vojnokrajiškom mentalitetu sačuvao obrise svoje glagoljaške baštine i frankapanskoga podrijetla ponajviše zahvaljujući živoj i neprekinutoj vezi sa senjskom crkvom. Možda je upravo srednjovjekovni supstrat djelovao smirujuće na gačanski kraj jer je to kraj s minimalnim brojem krajiških buna na teritoriju Vojne krajine, ali i kraj s najbržim prihvaćanjem civilizacijskih dostignuća na ličkom području: ranija urbanizacija Otočca unatoč tomu što je bilo vojno središte, rano započeto ali nedovoljno brzo opismenjavanje stanovništva, rana telegrafska veza, gotovo prvo dobrovoljno vatrogasno društvo u Hrvatskoj, poprilično rana meteorološka mjerenja, stoljetno postojanje bolnice, ljekarne, štedionice (banke). Budući da se u Lici, složit će se mnogi, danas proizvodi ponajbolje pivo u Hrvatskoj, nije zgoroga spomenuti da je prva lička pivovara proradila upravo u Otočcu još 1892. godine.

Prva asocijacija na Gacku jest zelena lijepa priroda u pitomoj dolini s mirnom vijugavom rijekom. Stoga je sasvim razumljivo da je gačanski kraj, njegov gotovo arkadijski ambijent, privlačio čovjeka još od prapovijesti. Prvi imenom zasvjedočeni ljudi gačanskoga kraja bili su Japodi čiji je materijalni trag danas vidljiv u gradinskim ostacima i u prepoznatljivoj ličkoj kapi (str. 9-24). Od antičke je baštine gačanski kraj sačuvao ostatke rimskih cesta i na dva mjesta štovanje Mitrina kulta koji su se očuvali transformacijom u kršćanski svijet (str. 25-30). Rano srednjovjekovlje s kojim je na površinu ljudske povijesti isplivao hrvatski etnoidentitet u gačanskom je kraju ostavilo još uvijek nerazjašnenu priču o „Gačanima“ kneza Borne (str. 31-36), kao i nerazriješenu priču spominje li se

uistinu Otočac na Bašćanskoj ploči na kojoj je najstarije izrijekom kazano hrvatsko ime (str. 37-44). Starije kontroverze gačanske prošlosti okončavaju se s templarima, jednako tako kontroverznim redom Katoličke crkve, koji je gospodario Gackom tijekom 13. stoljeća (str. 38). Dubioze starije prošlosti nestaju koncem istoga stoljeća kada gačanski gospodari postaju Frankapani koji će gotovo isključivo bojiti otočko i gačansko kasno srednjovjekovlje i prva desetljeća ranog novovjekovlja (str. 45-54). Najezda Osmanlija donosi drastične promjene jer mirni gačanski kraj postaje osmatračnicom i bojišnicom kršćansko-muslimanskih vojska (str. 55-60). Gačanin je silom prilika postao krajišnik te je tijekom ranog novovjekovlja „s puškom lijegao i ustajao, držao straže, čuvao stoku i išao u crkvu“ (str. 61-66). Sedamnaesto je stoljeće u mnogočemu prekretnica u gačanskoj povjesnici: pravoslavlje se s pridošlim vlaškim stanovništvom etabliralo u gačanskom kraju (67-73), podiže se otočka utvrda Fortica s pridošlim senjskim rodovima (str. 75-82), do nogu je 1663. godine potučena osmanska vojska u bitci kod Jurjevih stijena (str. 83-87). U tom je razdoblju Otočac slobodno mogao nositi naziv „Venecija u Gackoj“ jer se praktički do 19. stoljeća kućama i Fortici u Otočcu moglo prići gotovo isključivo mostovima ili lađama, što se danas osim po samom imenu grada ni ne može zamisliti (str. 89-94). Već smo spomenuli da u gačanskom kraju nije bilo puno pobuna kao u nekim drugim područjima Vojne krajine. Ipak, povijest bilježi da su Otočani 1661. godine sasjekli svoga kapetana Jobsta Portnera jer se isticao okrutnošću (str. 101-106). Osamnaesto je stoljeće s preustrojem Vojne krajine donijelo Brinjsko-lički ustanak koji je zaobišao Gacku (str. 107-114), teritorijalnu jedinicu Otočku pukovnicu (str. 115-132), „povratak“ Crkve u gačanski kraj u kojem se krajem 18. i početkom 19. stoljeća obnavljaju i nanovo grade sakralne građevine (str. 133-136), prve napore za obrazovanje i kulturu (str. 137-141). Da je obrazovno-kulturni proces išao puževim korakom naprijed, svjedoči podatak koji kaže da je u „Otočkoj pukovnici 1857. nije bilo niti jednog književnika niti umjetnika, a istodobno je na njenom području bilo 4067 osoba u djelatnoj vojnoj službi“ (str. 141). S razvojačenjem Otočke pukovnije i formalnim ukidanjem Vojne krajine Otočac i Gacka ušli su u Ličko-krbavsku županiju sa središtem u Gospiću (str. 143-148). Treba naglasiti da su se Otočac i Gacka tek tada prvi put u povijesti „našli“ i „ostali“ u Lici. Unutar Ličko-krbavske županije Otočac je bio kotarsko mjesto, trgovište i središte 79. pukovnije grofa Jelačića koja se istaknula u borbama u Prvom svjetskom ratu (str. 144). Prva polovica 20. stoljeća po mnogim je pitanjima za Otočac i Gacku kontroverzna. Najveći je razlog tomu sve veća hrvatsko-srpska nacionalna netrpeljivost koja je već u sitnim stvarima sve više dolazila do izražaja. Pritom valja znati da je konfesionalni omjer između katolika i pravoslavaca u Otočkom kotaru bio gotovo izjednačen. Netrpeljivost se ogleda već na primjeru rušenja spomenika u glavnom otočkom parku koje je ovisilo o smjenama državnih režima (str. 155-159), zaobilasku željezničke pruge tako da je Otočanima najbliža željeznička postaja bila u većinski srpskom mjestu Vrhovinama (str. 158), mijenjanju imena mjesta pa je Vlaško Polje u Kraljevstvu SHS postalo Srpsko Polje a danas je pak Hrvatsko Polje (str. 160) te konačno u činjenici da je Gacka istodobno dala neka najpoznatija ustaška imena i da je organizirala Prvo zasjedanje ZAVNOH-a (str. 167-169). Holjecav se namjerno ali s pravom nije htio dulje zadržavati na kontroverzama 20. stoljeća prepustivši ih narednim generacijama koje neće biti opterećene silnicama obilježene prošlosti. Za Drugi je svjetski rat kazao da to razdoblje „još nije u dovoljnoj mjeri istraživački neovisno vrednovano“ i da se zbog toga na njemu „neće mnogo zadržavati“ (str. 167). Na kraju je donio sumaran prikaz Otočca u socijalističkom razdoblju u kojem je stasalo respektabilna brojka od

desetak poduzeća, u kojem se demografska struktura a s njome i životni standard znatno popravio, u kojem je konačno opismenjeno cjelokupno stanovništvo, u kojem je Otočac i konačno postao kulturno žarište Gacke (str. 171-182). Otočac i Gacka pretrpjeli su znatne materijalne i ljudske gubitke u Domovinskom ratu, a traume koje su najvećim dijelom isprovocirane stereotipima iz prošlosti liječe se poslijeratnim razvojem turizma, proizvodnjom zdrave hrane, okrenutošću prirodi i sl. (str. 183-191). Gacku su Hrvatska i svijet otkrili 2004. godine kada je njezinom dolinom i uzgorjem prošla autocesta ponosnog imena Dalmatina.

Na kraju ovoga osvrtu usudujem se napisati da je Željko Holjevac svojom *Gackom kroz povijest* mnogo toga poklonio Gackoj i Otočcu. Na znanstvenoj osnovi ali na popularan način identificirao je gačanske i otočke korijene, sintetizirao (sa)znanja o gačanskoj i otočkoj prošlosti i dao smjernice za buduće istraživačke pothvate. Iako vjerojatno razmišlja kako ovu popularno napisanu knjigu još više „oznanstveniti“, Holjevac je više nego objektivno razotkrio povijest jednoga kraja tako da bi se svaka sredina ponosila imati knjigu kakva je ova, *Gackom kroz povijest*.

Ivan BOTICA

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 41

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2009.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 41

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Damir Boras

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u studenome 2009. godine

Naklada

400 primjeraka